

Удовенко Ж. В.,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального
та кримінального процесуального права,
Національний університет
«Києво-Могилянська академія»,

Воробей О. В.
професор кафедри криміналістичного
забезпечення та судових експертиз,
Національна академія внутрішніх справ

ЗАКОНОДАВЧЕ ЗАКРІПЛЕННЯ В КПК УКРАЇНИ ПОЛОЖЕНЬ, СПРЯМОВАНИХ НА ЗАПОБІГАННЯ ТА ПРОТИДІЮ ДОМАШНЬОМУ НАСИЛЬСТВУ

У листопаді 2011 року Україна підписала «Конвенція Ради Європи про боротьбу з насильством щодо жінок та домашнього насильства» (Стамбульську конвенцію). Цей міжнародно-правовий акт є фундаментальним документом, що зобов'язує уряди країн вжити конкретних заходів для боротьби з усіма формами насильства щодо жінок.

У грудні 2017 року Верховна Рада ухвалила Закон «Про запобігання та протидію домашньому насильству», деякі положення якого набрали чинності 7 січня 2018 року. Цим Законом запропоновано новий підхід до боротьби з таким негативним явищем у суспільстві, як за домашнє насильство. Зокрема, якщо раніше за його вчинення було передбачено виключно адміністративну відповідальність, то наразі введено кримінальну, і ця норма набула чинності з 11 січня 2019 року.

Про гостроту цієї проблеми для України свідчить як державна статистика, так і дані громадських організацій. За офіційними даними Національній поліції України протягом 2018 року надійшло 110932 заяв і повідомлень про вчинені правопорушення, пов'язані з насильством у сім'ї, з яких 1391 подані дітьми. Розпочато досудове розслідування у 3164 випадків. Виявлено 92 551 адміністративних правопорушень, передбачених статтею 173² КУпАП.

Як наслідки насильства в сім'ї – діти скривджених матерів у 6 разів частіше намагаються накласти на себе руки, 50 % з них схильні до зловживання алкоголем і наркотичними засобами. Майже 100 % матерів, які зазнали

насильства, народили хворих дітей – переважно з неврозами, заїканням, енурезами, церебральним паралічем, порушенням психіки. Ця статистика не відображає всіх масштабів зазначеного явища, оскільки насильства в сім'ї має високий ступінь латентності й здебільшого розглядається як справа «закрита» чи «сімейна», що не підлягає винесенню у сферу публічного обговорення.

Причинами латентності є також необізнаність у питаннях законодавства взагалі, та кримінального законодавства зокрема; переконаність у безрезультатності звернення до правоохоронних органів і недовіра до них; страх розкриття своєї ідентичності (наприклад, сексуальної орієнтації, релігійних переконань); ризик втручання в особисте життя; побоювання помсти і подальшого переслідування з боку злочинців; психологічна травма тощо.

В КПК України у зв'язку із набранням чинності Закону України «Про внесення змін до деяких законів України у зв'язку з ратифікацією Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами» від 6 грудня 2017 року № 2227 внесено зміни та доповнення, що стосуються:

- закріплення переліку обмежувальних заходів, які можуть бути покладені на підозрюваного, обвинуваченого при застосуванні більш м'якого запобіжного заходу, ніж той, який зазначений у клопотанні слідчого, прокурора про обрання запобіжного заходу в інтересах потерпілого від злочину, пов'язаного з домашнім насильством;

- уточнення, що підставою для закриття кримінального провадження, пов'язаного з домашнім насильством, не може бути відмова потерпілого, його представника від обвинувачення у кримінальному провадженні у формі приватного обвинувачення;

- обмеження ініціювання угод про примирення у кримінальних провадженнях щодо злочинів, пов'язаних з домашнім насильством;

- уточнення правил провадження у формі приватного обвинувачення, а саме: до кримінальних правопорушень, стосовно яких здійснюється таке провадження, віднесено домашнє насильство, незаконний аборт або стерилізація, примушування до шлюбу, сексуальне насильство (частина 1 статті 153 КК України).

Необхідною умовою ефективного розслідування злочинів, пов'язаними з домашнім насильством, є високий рівень організації та діяльності органів досудового розслідування. До нових повноважень слідчого, враховуючи недавні зміни до КПК України, віднесено:

- можливість тимчасово вилучати документи, які посвідчують право на володіння та носіння зброї як захід забезпечення кримінального провадження – тимчасового обмеження у користуванні спеціальним правом, у разі вчинення домашнього насильства;

- проникнення до житла особи без вмотивованого рішення суду в невідкладних випадках, пов'язаних із припиненням вчинюваного акту домашнього насильства, у разі безпосередньої небезпеки.

На ефективність досудового розслідування цих злочинів впливає також правильно обрана криміналістична методика розслідування, оскільки ці злочини мають складний механізм вчинення та доказування. Слідчі Національної поліції не володіють достатніми навичками з використання спеціальних знань у сферах соціо-гуманітарного характеру, зокрема соціо-лінгвістичної, соціо-психологічної, релігіознавчої, соціо-антропологічної, а іноді навіть кількох цих сфер одразу. Водночас, оскільки зазначені сфери є нетрадиційними для судової експертизи, знайти експертів, які б відповідали вимогам, визначеним статтею 69 КПК України та Законом України «Про судову експертизу» й іншими нормативно-правовим актам, що регулюють питання призначення судових експертиз та експертних досліджень, може бути проблематичним. Відповідно, при організації кримінального провадження щодо злочинів, пов'язаних з насильством, необхідно розпочинати пошук відповідного експерта якомога раніше – одразу після внесення відомостей про вчинення кримінального правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань.

При розгляді заяв та повідомлень про вчинення домашнього насильства органи поліції, крім вжиття заходів для його припинення, повинні надавати допомогу постраждалим особам з урахуванням результатів оцінки ризиків у порядку, визначеному центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері запобігання та протидії домашньому насильству. Закон визначає оцінку ризиків як оцінювання вірогідності

продовження чи повторного вчинення домашнього насильства, настання тяжких або особливо тяжких наслідків його вчинення, а також смерті постраждалої особи.

Ці та інші питання вимагають подальшого вдосконалення теоретичної бази розслідування та попередження злочинів, пов'язаних з домашнім насильством, на основі глибокого аналізу слідчої і судової практики та використання сучасних досягнень юридичних наук.

У подальшому існує нагальна потреба розробки чіткої та детальної інструкції для слідчих органів досудового розслідування та прокурорів щодо фіксації й розслідування цих злочинів, а також взаємодії правоохоронних органів з медичними та педагогічними працівниками, оскільки Закон чітко прописує, що повідомляти про випадки домашнього насильства повинні саме медики і вчителі. Необхідністю є й опрацювання питання щодо введення спеціалізації слідчих саме з розслідування цієї категорії злочинів.

Підсумовуючи викладене, можна констатувати, що зроблено суттєвий крок вперед щодо подолання проблеми домашнього насильства. А щодо Закону України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству над жінками та домашнього насильства і боротьбу з цими явищами», то він зможе продемонструвати свою новаторську суть лише після його застосування. Саме практична діяльність, пов'язана з його використанням, і надасть йому реальну оцінку.